

Dissecció de 15 anys de restauració

Fins al dia 15 de juliol es va poder visitar a la Casa de Cultura de Girona l'exposició «Bella Pedra Vella» organitzada conjuntament pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i la Diputació de Girona. La mostra, el llibre-catàleg, el llibre pedagògic i el CD-ROM, presentats el mateix dia de la inauguració de l'exposició, impliquen la primera recopilació sistemàtica de la recuperació del patrimoni de les comarques de Girona en els últims quinze anys. Una tasca difícil que reflecteix el resultat d'un servei que ha evolucionat al llarg dels anys i que ha anat incrementant tant els recursos humans i professionals com els tècnics.

Els orígens de la restauració del patrimoni a comarques s'hauria de remuntar molts més

anys enrera. No obstant, l'impuls definitiu que va consolidar i professionalitzar el Servei de Restauració es va produir l'any 1980 quan Joan Saqués era aleshores ponent de cultura i vice-president de la Diputació de Girona. A partir d'aquell any la situació laboral dels components del servei es va regularitzar, es va anar ampliant l'equip i es va crear la Brigada de Restauració. Un any més tard es va produir el pas definitiu, amb la signatura del conveni de col·laboració de la Generalitat de Catalunya i la Diputació de Girona en matèria de patrimoni. La signatura d'aquest conveni va significar la suma de diferents esforços per a l'assoliment d'un objectiu comú: la preservació i reutilització del patrimoni.

La majoria de restauracions

Josep Simon, Dolors Grau,
Josep M. Hidalgo,
Joan M. de Ribot i Pep Callís
a Sant Julià de Ribelles.

JOSEP M. HIDALGO

incidien en petits monuments rurals, en edificis en perill de desaparició a curt o mig termini. Molts dels temples on es va treballar havien perdut el culte (Sant Silvestre de la Valleta...), alguns fins i tot havien servit de cort (Sant Julià de Boada...), d'altres ni tan sols tenien carretera d'accés (Sant Pere d'Auïra...), n'hi havia que a més d'estar aïllats de les comunicacions eren una pura ruïna (Sant Miquel de Colera...), i finalment, alguns

La brigada de restauració en plena tasca.

requerien una intervenció d'urgència davant el perill d'ensulsiament immediat (pont de Sant Martí de Puigcerdà).

Era lamentable l'estat de deixadesa en què es trobaven molts dels monuments que es van restaurar i els obstacles tècnics i econòmics que hi havia per a la seva conservació eren molt importants. No obstant aquests petits monuments tenien un punt a favor: l'època. A mitjan setanta i bona part dels vuitanta la societat civil era participativa i tenia com un dels principals objectius la recuperació del patrimoni

cultural i de tots els elements folklòrics que l'envoltaven: aplecs, trobades, àpats populars... actes i objectes que eren presos com a símbols d'identitat i de diferenciació. Tota aquesta varietat de fets subjectius feia que els minsos recursos tècnics, econòmics i professionals es veiessin compensats per una important aportació ciutadana.

Avui la societat civil s'ha transformat, tal com ho ha fet el Servei de Restauració de la

Generalitat de Catalunya i la Diputació de Girona. Ubicat físicament a la primera planta de la Casa Solterra de Girona (seu del departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya), està format per un equip humà i tècnic important que s'allunya de la

precarietat de fa més de 15 anys i consta de dos arquitectes (Lluís Bayona i Ramon Castells), dos arquitectes tècnics (Elisa Llenàs i Josep Simon), dos delineants (Enric Blanch i Pere Turon), un bon suport administratiu i una Brigada de Restauració. La feina s'ha professionalitzat i informatitzat, els petits monuments, religiosos, civils, militars, continuen essent un dels objectius per a la recuperació del patrimoni, però també s'està en condicions d'emprendre projectes tan ambiciosos com l'actual remodelació i reutilització de la

Ramon Castells durant la supervisió d'un dels treballs.

ciutatella de Roses.

La gestació de la mostra i el catàleg

El projecte feia anys que estava a l'aire; era un tema que reiteradament aflorava en converses i reunions, però que quedava permanentment ajornat donada la complexitat de la recerca de les dades. Finalment l'any 1994 es va prendre la decisió de no ajornar per més temps la catalogació de les restauracions realitzades a les comarques de Girona. Hi havia un any per endavant per afrontar el treball i la primera decisió important ja s'havia pres: determinar quins serien els productes que s'exposarien al públic; un llibre catàleg, un llibre pedagògic i una exposició itinerant que visitaria la geografia gironina al llarg de l'any 1995. No obstant, ben aviat es va afegir un nou element: l'edició d'un CD-ROM interactiu; que va significar l'aposta des de les mateixes institucions a favor d'una nova tecnologia que està entrant fort aquest any 1995 com a eina de consulta i estudi.

La decisió política s'havia pres però calia definir el projecte global, els objectius, els continguts, etcètera. El primer que va quedar clar van ser les condicions que havia de tenir un edifici per poder incloure's en el

*Joan Saqués (al centre)
ha estat el motor
i l'ànima de l'actual
Servei de Restauració*

catàleg: que s'hagués restaurat, que tingués categoria de monument (religiós, civil o militar), que la totalitat de les obres, o part d'elles, s'haguessin dut a terme en els últims quinze anys i que hi hagués participat el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, la Diputació de Girona, o ambdues institucions alhora (al final hi va haver una sola exclusió, a aquesta norma: l'església de Sant Pere Sestronques, al municipi d'Anglès, restaurada íntegrament per la família Feliu i Bassols d'Olot, espònsors de l'exposició itinerant Bella Pedra Vella).

El pas següent va consistir en l'elaboració de la llista definitiva dels monuments que s'haurien d'incloure en el catàleg (gairebé 400) i la preparació d'un fitxa de treball. Aquesta va constar de quatre apartats molt definits: catalogació, història, fitxa tècnica i anàlisi de la intervenció. A la primera part hi constava la «Denominació» del monument; «Situació»; «Tipologia»: civil (casa, casino, escorxador, farmàcia, pont, teatre...), religiós (comunidor, monestir, palau abacial...) o militar (castell, torre...); l'«Època» (datació de la majoria dels elements i estructures conservades); l'«Ús actual»

(utilització de l'espai); i «Propietat» (particular, municipal, religiosa...).

El capítol històric estava dividit sota dos epígrafs: les dades històriques (sempre que va ser possible es feia referència als primers esments documentals de l'edifici) i la bibliografia específica del monument. Sota el nom d'intervenció realitzada s'inclouien les dades tècniques corresponents a l'actuació realitzada: la data dels treballs, les institucions, associacions i particulars que hi haguessin participat, els professionals que hi haguessin intervingut (arquitectes tècnics, constructors i en casos molt especials:

Josep M. de Ribot amb el bisbe de la Seu d'Urgell, en la inauguració de Santa Magdalena de Pardines.

fusters, guixaires, restauradors...) i un resum dels treballs de restauració a què havia estat sotmesa l'obra. Si el monument havia estat subjecte d'una intervenció arqueològica, sempre que estigués relacionada amb les obres de restauració, s'havia de resumir l'actuació i esmentar la bibliografia específica.

A la tardor de l'any 1994 el projecte ja estava força definit i s'havien repartit les responsabilitats: Jordi Cuadras seria el comissari; Carles Sapena, el coordinador; Joan Saqués, el supervisor; Jordi Dalmau i Ricard Vaqué s'encarregarien específicament de l'exposició; l'autora d'aquest article del llibre-catàleg; Pep Caballé del CD-ROM i del disseny i maquetació del catàleg; Pep Callís realitzaria el reportatge fotogràfic de tots els monuments; Narcís Castells i Narcís Puigdevall elaborarien les dades històriques i procedirien a la recerca bibliogràfica; Salvador Oliva dissenyaria els plànols d'accés als diferents monuments; Josep Maria Saiz faria una recopilació de bona part de la informació administrativa; i Josep Maria Hidalgo seria l'encarregat de fer les còpies dels plànols i reunir les imatges del seguiment de cadascun dels treballs. Tot i el que pugui semblar aquesta era una de les feines més importants per tal que l'empresa arribés a bon fi; Josep Maria Hidalgo havia de posar els plànols i les fotografies, juntament amb el text o memòria corresponent a cada monument, en un sol contenidor; aquesta era l'única

Treballs de restauració.

manera d'evitar una més que fàcil confusió entre imatges, plànols i textos que ens haurien abocat a un caos de difícil solució.

A partir d'aleshores s'iniciava la part més complexa del treball, dialogar amb l'equip tècnic del servei de restauració i catalogació de monuments, establir les directrius per a la tria dels monuments que havien d'intervenir tant en el catàleg com a l'exposició, arribar a un consens per tal de no entrar en

restauració es va decidir que les intervencions a les quals es donaria més rellevància (més il·lustrades i amb més text) serien precisament els treballs més complexos i complets, sense tenir en compte la categoria artística i/o històrica de l'edifici.

Pel contrari, l'exposició no es podia plantejar com un mer resum del catàleg. Havia de ser una veritable narració que inclogués esglaonadament un inici, un nus i un desenllaç, que

d'utilitzat. Utilitzar els edificis, tant per a les funcions que li eren pròpies des del seu naixement com alienes a aquests propòsits primigenis (l'escorxador de Figueres, en arxiu; la Casa de les Vídues de Llagostera, en biblioteca i escola de Belles Arts; el palau abacial de Sant Joan de les Abadesses, en ajuntament; l'església de Santa Maria de Breda, el monestir de Sant Pere de Galligants, el palau episcopal de Girona, en sengles museus). Tot i que l'exposició tenia prou entitat per ella mateixa calia trobar aquells elements que sorprenguessin el públic, que li donessin el toc d'originalitat i de novetat: la recreació idealitzada dels colors d'una església romànica, l'escenificació de la restauració d'una portalada romànica mitjançant l'aixecament d'una bastida al bell mig de l'exposició davant d'una gegantina imatge, captada per Pep Callís, de la portalada de Sant Pere de Can Miró de Navata, l'exposició de peces inèdites recuperades dels escenaris restaurats, l'ambientació per mitjans informàtics de l'entorn d'un monument, la construcció d'una maqueta de l'ambiciós projecte de restauració de la ciutadella de Roses...

El CD-ROM en canvi s'ha convertit en el resum del llibre-

contradicció entre allò que tècnicament era ineludible i el que creiem que interessava al públic; i optar per un llenguatge planer adequat als productes de divulgació que s'estaven elaborant, tot i fugir el màxim possible dels tecnicismes.

Estava clar que en el catàleg s'havien d'incloure tots els monuments, no obstant s'havia de decidir a quins se'ls dotava de més rellevància. Com que del que es tractava era de parlar de

*Elisa Llenas,
Lluís Bayona,
Josep Simon,
Pere Turon
i Enric Blanc,
a la seu del
Servei de
Restauració.*

comencés amb una evocació del nostre patrimoni, que es continués amb la visió dels monuments restaurats i que s'acabés amb el futur: amb la reutilització dels monuments després d'haver estat restaurats. Perquè tal com escriu Jordi Dalmau, si un cop recuperat el patrimoni no li donéssim un ús seria com «si el deixéssim en una simbòlica vitrina, sense aire, sense batec humà, altra vegada. Un monument restaurat s'ha

catàleg, en una documentació sobre un nou suport que conté gairebé dues mil imatges dels monuments restaurats. Un producte interactiu amb propostes de recerca suggerents i amb una presentació realment fascinant.

El retorn del «senyor» de les esglésies

El projecte estava definit, ara mancava el més important: la recuperació de la informació i la conclusió del reportatge fotogràfic en una data límit: el mes de març de 1995. El temps s'anava esgotant i calia encomanar-se als déus per tal de gaudir d'un hivern assolellat que permetés aprofitar tots els dies per captar gairebé quatre-cents monuments repartits al llarg i ample de tota la geografia gironina. Els déus ens van escoltar i van ser gairebé nuls els dies de pluja, cosa que va permetre el desplaçament del fotògraf a llocs tan allunyats dels nuclis urbans com Sant Julià de Ribelles, Sant Miquel de Colera, Santa Coloma de Fitor, Sant Silvestre de la Valleta, Sant Pere d'Auïra, Sant Quirze d'Olmells, Sant Corneli de la Muga, Sant Cebrià de Lladó, Sant Valentí de Salarsa... una sola vegada. De totes maneres, Pep Callís no tan sols va haver de fer una veritable carrera contra rellotge sinó que literalment es va jugar el físic més d'una vegada: des d'anar penjat d'un helicòpter per realitzar un reportatge aeri per

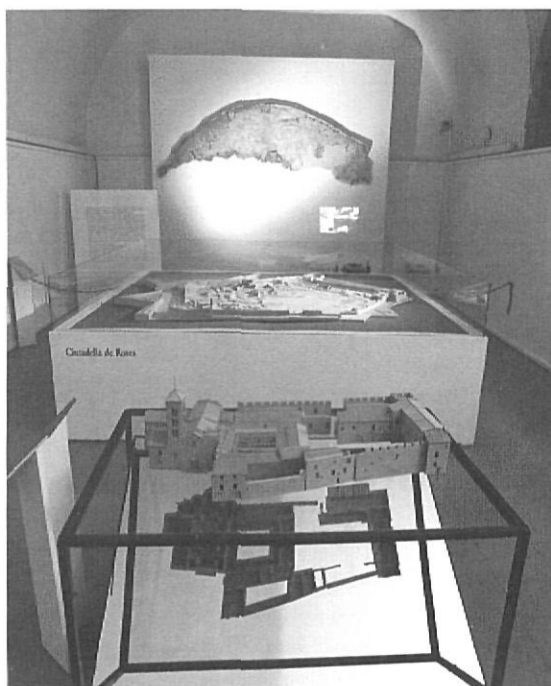
Dues vistes de la mostra "Bella pedra vella" a la Casa de Cultura de Girona.

tota la geografia gironina, fins caminar per damunt de teulades tan altes com la que cobreix l'església del monestir de Santa Maria de Ripoll... i és que, desgraciadament pel fotògraf, les obres de restauració semblen tenir debilitat pels teulats.

La recuperació de la informació tenia por d'un altre déu: Cronos. Era tanta la gent que havia de donar la informació que es requeria una bona economia i diversificació d'esforços per tenir-ho tot a punt el dia assenyalat. Lluís Bayona i Ramon Castells, els dos arquitectes que actualment formen part del servei de Monuments, prenen part activa del projecte i, per tant, no hi havia d'haver problemes en la recuperació de la informació dels treballs que havien dut a terme. Lluís i Ramon també es van responsabilitzar de la recerca de la documentació

d'aquelles obres que havien estat projectades per documentació dels treballs executats en els diferents teatres.

Encara hi havia un altre handicap: recollir la informació de les actuacions realitzades pel primer arquitecte del servei, Joan Maria de Ribot, qui va treballar en el servei durant vint anys; des de l'any 1966 al 1986. Les restauracions fetes per Joan Maria de Ribot representaven pràcticament la meitat de les intervencions i, lògicament, les més antigues i les que tenien menys documentació escrita. Calia, per tant, reveure totes les intervencions per tal d'assegurar-se no, evidentment, de la restauració que s'havia fet, sinó de com havia sobreviscut al pas del temps. Per a tal fi, cada setmana Josep Simon (que havia estat arquitecte tècnic del Servei de Restauració durant l'exercici de Joan Maria de Ribot) traçava la ruta a seguir. Aquests itineraris setmanals sortien de Girona a les 8 del matí i tornaven a la ciutat a les 8 del vespre i eren seguits pel principal protagonista, Joan Maria de Ribot; Josep Simon havia connectat amb les persones que tenien les claus dels recintes i amb els constructors que havien intervingut en la restauració; Josep Maria Hidalgo comprovava la veracitat dels plànols; jo mateixa prenia apunts de l'estat dels monuments i del procés de restauració; i, finalment, Pep Callís, que «intentava» portar a terme la seva tasca de fotògraf tot volent fer compatible, intent difícil i a voltes impossible, les

inquietuds dels tècnics amb l'estètica de les imatges i amb els paràmetres que requereix la matèria tècnica fotogràfica.

Durant aquests itineraris van passar mil i una anècdotes, des de deixar-nos material fotogràfic en una ermita al mig de l'Albera, a quedar-se un dels membres de l'expedició tancat a l'armari d'una església, passant per la petició que ens van fer que arregléssim algun camí. Però, a banda, d'anècdotes simpàtiques i del coneixement de bona part de la geografia del país i d'un patrimoni interessantíssim, molts dels que formàvem el grup de treball

Jordi Dalmau, autor del guió de la mostra, explica el seu contingut a les autoritats.

JOSEP M. OLIVERAS

abans de procedir a la restauració d'un edifici s'havia de saber llegir i escoltar les pedres. Narrava emocionat alguns dels moments més intensos: quan van descobrir les pintures romàniques de Sant Tomàs de Fluvià després l'enderrocar una falsa volta, o quan va aparèixer el bell absis esculpit a l'església de Colomers darrera una paret. El cert és que havia posat el cor a la feina i no era d'estranyar l'estreta relació que s'havia forjat entre els veïns de molts d'aquells llocs i els tècnics, que eren recordats afectuosament com «els senyors de les esglésies».

Un cop hi hagueren totes les peces del trencaclosques recopilades, els números eren aclaparadors: tres mil imatges actuals, dues mil imatges de treball, dues-centes fotografies antigues, mig miler de plànols, quatre-centes fitxes amb dades històriques, bibliogràfiques i de catalogació, més de vuitanta obres consultades, tres-centes memòries, cent quaranta plànols de situació. Sortosament aquest ha estat el recompte final passat ja el període de selecció. S'han necessitat de cinc a set peces per elaborar cadascuna de les intervencions de restauració. Un cop reunits els elements s'ha processat la informació, s'han

redactat els peus de les imatges i s'ha lliurat la intervenció als tècnics corresponents per passar una primera revisió. En el següent pas, el dissenyador ha distribuït i donat forma al material. Una vegada imprès, el resultat ha tornat a ser examinat pels tècnics i pel cap del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Joan Saqués. Amb aquesta segona supervisió s'han eliminat els errors en les imatges, en la correspondència d'aquestes amb els peus de les fotografies, en la denominació del monument o en alguns dels apartats de la fitxa. Arribat aquest punt, el procés de manipulació de la informació s'ha donat per acabat i la intervenció ha passat a mans del corrector. Finalment, l'actuació, amb la forma final que és present en el llibre, s'ha tornat a imprimir, per tal que els canvis fossin cotejats pel cap de l'àrea de publicacions de la Diputació de Girona. A partir d'aquí les pàgines ja han estat a punt per a la manipulació mecànica final a càrrec de l'impressor. Un cop el llibre-catàleg de restauració ha estat enllestit s'ha pogut anar finalitzant l'exposició i el CD-ROM. La informació i la documentació ja ha estat a punt per ser traslladada a d'altres suports.

Ricard Vaqué i Pep Caballé durant el muntatge de l'exposició.

guardem un gran record de Joan Maria de Ribot; home delicat, amable, amb una educació exquisida i una gran erudició. Malgrat els anys, Joan Maria de Ribot ens va sorprendre per la seva vitalitat, tant li era les hores d'automòbil passades i les males condicions dels camins, ell sempre ha estat davant per cercar la pervivència del seu treball. Quan l'arquitecte s'enfrontava altra volta a la seva obra, era com si es trobés amb un vell amic, ens feia una descripció deliciosa dels monuments i comentava que